

ISSN 1392-8295

UK
Uniwersytet
Jana Kochanowskiego w Kielcach

mokslo darbai transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2013 Nr. 23 (28)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 23 (28)

MOKSLINIS TĖSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir Jano Kochanovskio universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose du kartus per metus (balandžio 25 d. ir spalio 25 d.).

Mokslo kryptis: filologija (04H). Mokslo sritys: gramatika, semantika, semiotika, sintaksė (H 352), bendroji ir lyginamoji literatūra, literatūros kritika, literatūros teorija (H 390).

Pagrindinės kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie oraz Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach. Ukazuje się dwa razy w roku: 25 kwietnia i 25 października.

Kierunek naukowy: filologia (04H). Dyscypliny naukowe: gramatyka, semiotyka, semantyka, syntaktyka (H 352), literatura ogólna i porównawcza, krytyka literacka, teoria literatury (H 390).

Podstawowe języki: polski, litewski, angielski i rosyjski.

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published twice a year (April 25, October 25) by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and The Jan Kochanowski University Faculty of Humanities in Kielce.

Scientific field: philology (04H). Research areas: grammar, semantics, semiotics, syntax (H 352), general and comparative literature, literary criticism, literary theory (H 390).

The journal accepts articles and correspondence written in English, Lithuanian, Polish and Russian.

DUOMENŲ BAZĖS / BAZY DANYCH / ABSTRACTING AND INDEXING

**Elektronische
Zeitschriftenbibliothek (2002)
Arianta (2002)**

Frei zugängliche E-Journals
Universitätsbibliothek Regensburg
Naukowe i branżowe polskie czasopisma elektroniczne
Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego
Russian Language, Literature and Cultural Studies
Central and Eastern European Online Library
DFG Nationallizenzen

**Balcan Rusistics (2004)
C.E.E.O.L. (2005)**

Humanities International Complete
Humanities Source
Current Abstracts
Humanities International Index
TOC Premier

MLA (2007)

Modern Language Association
International Bibliography

Index Copernicus (2008)

Index Copernicus International
Journal Master List

**Lituanistika (2011)
Linguistic Bibliography Online (2012)
Ulrichs (2013)**

The database of the humanities and social sciences in Lithuania
Brill Leiden, Netherlands
Ulrich's Periodicals

PATIKRA / WERYFIKACJA / VERIFICATION

CrossCheck, EPAS

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial board

Žurnalas „Respectus Philologicus“
Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
Tel. +370 37 750 536
El. paštas / E-mail respectus@gmail.com

Respectus Philologicus
Vilnius University
Kaunas Faculty of Humanities
Muitines 8, Kaunas 44280, Lithuania

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage <http://filologija.vukhf.lt>

Moksliniai ir kalbos redaktoriai / Redakcja naukowa i językowa / Proof-readers

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / Lithuanian language)
Kazimierz Luciński, Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / Polish language)
Algis Braun (anglų kalba / język angielski / English language)
Eleonora Lassen, Viktorija Makarova (rusų kalba / język rosyjski / Russian language)

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

Vertimas / Tłumaczenie / Translation

Živilė Nemickienė, Beata Piasecka

Print ISSN 1392-8295, Online ISSN 2335-2388

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2013

© Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2013

Radostław Kaleta

Uniwersytet Warszawski

Wydział Lingwistyki Stosowanej

Katedra Białorutenistyki

ul. Szturmowa 4, 02-678 Warszawa

E-mail: rkaleta@uw.edu.pl

Zainteresowania naukowe: lingwistyka stosowana, lingwistyka kontrastywna, translatoryka, glottodydaktyka

RODZAJE HOMONIMII MIĘDZYJĘZYKOWEJ (PRZEGLĄD STANOWISK)

W artykule zreferowano różne stanowiska badawcze dotyczące szeroko rozumianej homonimii międzyjęzykowej. Skonfrontowano ze sobą poglądy wybranych badaczy, zawarte w pracach opublikowanych w ostatnim półwieczu. Zaprezentowano różnorodność terminologiczną oraz podstawowe rodzaje homonimii międzyjęzykowej, np. międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna i zewnętrzna, międzyjęzykowa homonimia semantyczna, międzyjęzykowa homonimia homo- i heterogeniczna, pierwszo- i drugostopniowa homonimia międzyjęzykowa. Opisano także źródła homonimii międzyjęzykowej. Przedstawiono też zjawiska paronimii, polisemii i synonimii międzyjęzykowej. Stanowiska badaczy homonimii międzyjęzykowej co do samej istoty zagadnienia są bardzo różne, czasem nawet są przeciwstawne. Świadczy to o braku jednej definicji zagadnienia, istnieniu wielu podobnych terminów, np. *falszywi przyjaciele tłumacza*. Brak precyzji nie sprzyja dogłębnemu badaniu homonimii międzyjęzykowej. Niektórzy badacze utożsamiają terminy homonimii i paronimii międzyjęzykowej, inni są kategorycznie przeciwnie opisywaniu tych dwóch zjawisk jednocześnie, np. w jednym słowniku. Ciekawą perspektywę badawczą roztacza Katarzyna Wojan z Uniwersytetu Gdańskiego, która wprowadza własne definicje i sposoby interpretacji różnych odmian homonimii międzyjęzykowej – wszystko po to, by ustrzec się braku precyzji i chaosu terminologicznego, które już występują w literaturze przedmiotu. Artykuł miał na celu skonfrontowanie tych różnych stanowisk dotyczących poruszanego zagadnienia.

SŁOWA KLUCZOWE: homonimia międzyjęzykowa, paronimia międzyjęzykowa, synonimia międzyjęzykowa, *falszywi przyjaciele tłumacza*, przegląd

Katarzyna Wojan w artykule „Fenomen homonimii międzyjęzykowej – rozważania językoznawcy” (Wojan 2001: 101) referuje różne poglądy na temat homonimii międzyjęzykowej. W językoznawstwie porównawczym występuje pojęcie *międzyjęzykowej homonimii leksykalnej*. Jedni badacze utożsamiają je z *falszywymi przyjaciółmi*, czyli zjawiskiem jednoczes-

nego występowania w analizowanych językach znaków językowych spełniających jedynie kryteria formalne w dziedzinie brzmienia bądź zapisu – pogląd taki jest najbardziej rozpowszechniony w literaturze (R. A. Budagov, W. W. Akulenko, B. Konopielko). Inni używają pojęcia *homonimia międzyjęzykowa* w odniesieniu do relacji pomiędzy zbiorami ściśle homonimicznymi

zawartymi w systemach analizowanych języków (W. W. Dubiczinskij, K. Wojan) (por. Wojan 2001: 101), czyli leksemy są także homonimami (składnikami homonimiki) własnych języków (Wojan 2005: 281–282). Autorka przytacza również tezy, które nie uznają w ogóle występowania homonimów międzyjęzykowych. Nikita Tołstoj pisze, że „homonimy należy rozpatrywać w ramach jednego języka” (Толстой 1968: 347; Wojan 2001: 101), a Iwan Rowdo, że „nie ma takiego samoistnego zjawiska jak homonimia międzyjęzykowa, pod wieloma względami różniąca się od homonimii wewnątrzjęzykowej” (Ровдо 1980: 47-48; Wojan 2001: 101).

Katarzyna Wojan pisze także o celowości wprowadzenia nowego pojęcia w dziedzinie homonimii. Chodzi o *homomem* (oznaczany jako H). Jest to jednostka homonimii porządkująca zbiór homonimów danego języka.

To zbiór leksemów danego języka spełniających wzajemnie warunek identyczności pod względem formalnym; to zatem pełny zbiór homonimów o danym temacie. Liczba homonimów danego homomemu, a więc zarazem liczba towarzyszących im znaczeń, określana jest jako krotność homomemu i kodowana jako dolny indeks po prawej stronie symbolu homomemu. [...] Przyjęcie definicji homomemu pozwala przede wszystkim operować pojęciem zbioru homonimów w miejsce zwykle stosowanego pojęcia pary homonimów. Wyróżnianie pary jako szczególnej cechy homonimii, a nie jedynie jako jej minimalnej krotności, co powszechnie się czyni, jest błędne z założenia, mylące przy analizie, katastrofalne przy klasyfikacji. (Wojan 2004: 76–77)

Porównywanie leksemów-homonimów co najmniej dwóch języków nie należy do zadań łatwych. Przede wszystkim dlatego, że zjawisko homonimii było i jest różnie

ujmowane w samych słownikach. Często też słowniki same sobie zaprzeczają, w różny sposób kwalifikują ten sam leksem. Zajmowanie się zagadnieniem homonimii międzyjęzykowej jest ważne dla rozwoju metodyki nauczania języków obcych, przekładoznawstwa oraz samej leksykografii (Wojan 2004: 103–104).

Termin *homonimia międzyjęzykowa* może nie tylko być różnie rozumiany, lecz także mieć różne dodatkowe określenia. Katarzyna Wojan opisuje: *międzyjęzykową homonimię wewnętrzną (MHW)*, *międzyjęzykową homonimię zewnętrzną (zewnątrzęzykową – MHZ)* oraz *międzyjęzykową homonimię semantyczną (MHS)*.

Międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna (MHW)

Pierwszy proces dotyczy podzbioru znaków językowych spełniających ściśle lub prawie ściśle kryteria identyczności formalnej w dziedzinie brzmienia bądź zapisu występujących jednocześnie w systemach analizowanych języków stanowiony przez znaki językowe będące jednocześnie homonimami wewnątrz każdego z tych systemów językowych. Przyjmuje się, że takie międzyjęzykowe homonimy wewnętrzne są zewnętrznie i semantycznie zbieżnymi opozycjami paralelnymi dwóch bądź więcej synchronicznie porównywanych języków. Jako przykład posłużą homonimy odpowiednio w językach: polskim, fińskim, rosyjskim (Wojan 2004: 102).

W języku polskim:

aura I 1. *ksiązk*. ‘stan pogody’; 2. ‘nastrój klimat, atmosfera panujące w jakimś środowisku’; 3. *przen*. ‘stosunki panujące, atmosfera’;

aura II 1. *med*. ‘objawy przedchorobowe, stan neuropsychiczny’; 2. *spiryt*. ‘część ciała astralnego’.

W języku fińskim:

aura I 1. *gwar.* ‘socha’; 2. *rol.* ‘pług’;

aura II 1. *geogr.* nazwa rzeki (Aurajoki);

2. *geogr.* nazwa regionu w Finlandii;

aura III 1. *obraz.* ‘pogoda’; 2. *przen.* ‘atmosfera, stosunki panujące w jakimś środowisku’;

aura IV 1. *med.* ‘objawy przedchorobowe, stan neuropsychiczny’; 2. ‘część ciała astralnego’.

W języku rosyjskim:

aypa I *psych.* ‘klimat, stosunki panujące’;

aypa II. *astrol.* ‘Aura’;

aypa III. 1. *med.* ‘stan neuropsychiczny, zapowiedź hysterii’; 2. *parapsych.* ‘część ciała astralnego’.

Zatem międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna dotyczy znaków językowych spełniających ściśle lub prawie ściśle kryteria identyczności formalnej w dziedzinie brzmienia bądź zapisu równoległe w systemach analizowanych języków; znaki te są jednocześnie homonimami wewnątrz każdego z tych systemów. Homonimię w języku polskim porównywała z homonimią w języku rosyjskim Danuta Buttler. Wydzieliła ona trzy grupy homonimów:

- 1) całkowicie zbieżne;
- 2) częściowo zbieżne;
- 3) całkowicie odmienne. (Buttler 1989: 98)

Badaczka stwierdza:

Homonimy tożsame w obu językach stanowią wyłącznie zapożyczenia, i to nowszej daty, na ogół z przełomu XIX–XX w.; znaczna ich część ma przy tym charakter terminologiczny. Można przypuszczać, że niektóre z nich [...] to internacjonalizmy powtarzające się w różnych językach europejskich. (Buttler 1989: 99)

Danuta Buttler konfrontacje jednostek homonimicznych w obu językach uważała

za trudne zadanie, które może nie dać rezultatów badawczych:

Trudno zakładać, że okoliczności, które w jednym języku doprowadziły do identyfikacji dwóch leksemów, powtórzą się bez żadnych zmian w drugim. (Buttler 1989: 95)

Bardzo wiele różnych czynników w języku decyduje o przebiegu homonimizacji jego jednostek, np. fonologiczne i morfologiczne właściwości systemu, sposoby adaptacji elementów obcych, konwencje ortograficzne oraz warunki pozajęzykowe (społeczne, kulturowe, cywilizacyjne – odmienne dla rozwoju każdej ze społeczności, których języki się porównuje) (Buttler 1989: 95). Autorka stawia pytanie, czy w sytuacji tak licznych różnic obiektywnych i subiektywnych, które dzielą homonimy polskie i rosyjskie, warto w ogóle je porównywać. Okazuje się, że tak, gdyż bez takich badań nie można stwierdzić, jakie zjawiska są swoiste dla danego języka, ani ustalić, czy w tej dziedzinie są jakieś uniwersalia (Buttler 1989: 98).

Co ciekawe, badaczka wspomina o „podobieństwie czysto formalnym, a więc pozornym” leksemów obu języków:

W obu językach występują mianowicie takie same pary homonimiczne, ale ich człony mają zupełnie różne znaczenia. (Buttler 1989: 100)

Na przykład: pol. *boj* ‘pływający znak nawigacyjny, boja’ i ros. *бои* ‘chłopiec hotelowy’ (Buttler 1989: 100–101). Danuta Buttler dla określenia tego zjawiska użyła terminu *homonimia homonimów* (Buttler 1989: 100).

Międzyjęzykowa homonimia zewnętrzna (zewnątrzęzykowa, MHZ)

Katarzyna Wojan za *homonimię wewnętrzną (wewnątrzęzykową)* uznaje przejawy

homonimii wewnątrz języka – te są uświadamiane przez danych użytkowników języka. Natomiast *międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna (wewnątrzjęzykowa)* jest to efekt porównywania homonimii wewnętrznej kilku systemów językowych. Dalej badaczka stwierdza:

[...] środowisko badaczy zajmujących się językoznawstwem kontrastywnym powszechnie nazywa mianem homonimii międzyjęzykowej także rezultat badań nad wyrażeniami identycznymi lub niemal identycznymi pod względem klasyfikacji formalnej, występującymi w odmiennych systemach językowych, przy czym wyrażenia te nie są, a w każdym razie nie muszą być, homonimiami w systemach językowych, z których się wywodzą. Użytkownicy poszczególnych języków nie są świadomi tego, że dane wyrażenia tworzą z wyrażeniami z innych języków pary homonimiczne; świadomi tego mogą być jedynie zewnętrzni „obserwatorzy” zasobów systemów językowych, dlatego tak rozumianą homonimię międzyjęzykową proponuję nazywać międzyjęzykową homonimią zewnętrzną (zewnątrzjęzykową). (Wojan 2005: 33)

Autorka podkreśla fakt, że międzyjęzykowa homonimia wewnętrzna jest swoistym (homonimicznym) podzbiorem międzyjęzykowej homonimii zewnętrznej, ponieważ jednak badania nad homonimią międzyjęzykową w obu znaczeniach prowadzone są równolegle, Katarzyna Wojan podkreśla konieczność wprowadzenia oraz systematycznego stosowania jednoznacznie rozumianej nomenklatury (Wojan 2005: 33).

Zatem *międzyjęzykowa homonimia zewnętrzna* to występowanie w systemach różnych języków znaków językowych, spełniające ściśle lub prawie ściśle kryteria identyczności formalnej w dziedzinie brzmienia bądź zapisu (Wojan 2005: 34),

np. ros. *морс* ‘napój owocowy’ i pol. *mors* ‘gatunek morskiego ssaka’, ros. *баня* ‘łaźnia’ i pol. *bania* ‘rodzaj naczynia’, ros. *бѣм* ‘kamień łupany’ i pol. *but* ‘wierzchnie okrycie stopy’, ros. *гравч* ‘gawron’ i pol. *gracz* ‘biorący udział w grze’. Istnienie takich zgodnych dźwiękowo, a odmiennych pojęciowo znaków w różnych językach może być niebezpieczne dla niewprawnych tłumaczy i może stanowić przeszkodę w porozumiewaniu się między ludźmi różnych narodów (Wojan 2005: 34). Mylne rozumienie informacji następuje w wyniku interpretowania jej poprzez pryzmat znaczeń własnego języka. Termin *międzyjęzykowa homonimia zewnętrzna* jest zatem ekwiwalentem często stosowanego wyrażenia *faux amis (falszywi przyjaciele)*.

Międzyjęzykowa homonimia semantyczna (MHS)

Kolejny proces to *międzyjęzykowa homonimia semantyczna*. Katarzyna Wojan stwierdza, że jest to zbiór równoległy do *międzyjęzykowej homonimii wewnętrznej* z punktu widzenia teorii lingwistyki jako logiczne dopełnienie tego zjawiska. Są to zazębiające się wzajemnie zbiory znaków językowych nie spełniających kryterium podobieństwa identyczności formalnej, ale zawierające w sposób nieprzypadkowy ekwiwalentne pola znaczeniowe. Można to prześledzić na poniższych przykładach (Wojan 2001: 102–103).

W języku polskim:

kaczka I 1. *zool.* ‘gatunek ptaka’; 2. *fraz. pot.* w zwrocie: „niech cię kaczki zdepczą”;
3. ‘kaczka na wodzie; puszczać kaczki’;

kaczka II 1. ‘plotka, wiadomość nieprawdziwa, np. kaczka dziennikarska’;

kaczka III 1. *med.* ‘naczynie służące do oddawania moczu’; 2. *mor.* ‘metalowy

uchwyt na maszynie służący do przymocowywania lin’; 3. ‘samolot typu kaczką’.

W języku fińskim:

ankka I 1. *zool.* ‘gatunek ptaka’; 2. *zool.* ‘samiec kaczki, kaczor’;

ankka II ‘puścić kaczkę’ (päästää ankka).

W języku rosyjskim:

ytka I 1. *zool.* ‘gatunek ptaka’; 2. *med.* ‘zbiornik na mocz’;

ytka II 1. kaczką dziennikarska; 2. ‘puścić kaczkę’;

ytka III *techn.* samolot typu „kaczką”.

Analizy powyższe pozwalają Katarzynie Wojan stwierdzić, że zjawisko homonimii międzyjęzykowej dotyczy na ogół wyrazów będących zapożyczeniami, a także powstałych na bazie rdzeni międzynarodowych (np. pol. *hak*, fin. *haka*, ros. *зак*).

Leksemy obce przenikają głębiej do systemu leksykalnego danego języka zakorzeniając się w nim, co sprzyja zbliżeniu języków w aspekcie lingwo kulturowym oraz przenikaniu w płaszczyźnie kultur. (Wojan 2001: 3)

Międzyjęzykowa homonimia homo- i heterogeniczna

Niektórzy badacze – jak np. Maria Bednarz – uważają, że dużą wadą w badaniach nad homonimią jest skupianie się tylko na podejściu synchronicznym bez uwzględnienia historycznych zmian w procesie rozwoju znaczenia (Беднаж 2002: 20–21). Twierdzą, że trzeba uwzględnić historyczny rozwój znaczenia, jego przekształcenia, etymologię. Z kolei Zygmunt Grosbart – opisując kierunki badań w dziedzinie homonimii – stwierdza, że można wybrać albo diachroniczne, albo synchroniczne opisywanie tego zagadnienia.

Do międzyjęzykowej homonimii heterogenicznej można zaliczyć leksemy

przypadkowo zbieżne pod względem formy, przypadki homofonii, homografii i homonimii (przypadkowa zbieżność dwóch form gramatycznych). Zjawisko międzyjęzykowej homonimii heterogenicznej może być pełne lub częściowe. Do międzyjęzykowej homonimii heterogenicznej pełnej można zaliczyć leksemy, które np. mają różne pochodzenie, odmienne związki paradygmatyczne itd., a także tzw. okazjonalne homonimy międzyjęzykowe (przypadkowa zbieżność form, leksemy nie mają ze sobą związku lub straciły taki związek na skutek rozpadu polisemii w jednym z języków) (Беднаж 2002: 34–35). Natomiast do międzyjęzykowej homonimii heterogenicznej częściowej można zaliczyć leksemy mające podobną budowę, podobne związki paradygmatyczne, jednakowe choć częściowo odmienne pochodzenie itd. (Беднаж 2002: 36). Z kolei homogeniczna homonimia międzyjęzykowa dużą wagę przywiązuje do pochodzenia wyrazów – zalicza się tu leksemy o wspólnym pochodzeniu czy zbliżonej etymologii.

Pierwszo- i drugostopniowa homonimia międzyjęzykowa

W literaturze wyróżnia się także pierwszo- i drugostopniową homonimie (oraz paronimie) międzyjęzykową. Drugostopniowa homonimia międzyjęzykowa jest wprowadzana od istniejącej już pary homonimicznej, np.

serb. *čas* ‘godzina’ i pol. *czas* ‘vreme’ – homonimia pierwszostopniowa;

serb. *časovnik* ‘zegar’ i pol. *czasownik* ‘glagol’ – homonimia drugostopniowa (Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów 1999: 29).

Homonimia międzyjęzykowa w wąskim ujęciu (i pierwotnym rozumieniu twórcy

terminu Maksyma Rylskiego) dotyczy leksemów o innym znaczeniu. Maksym Ryłski nazwał *falszywych przyjaciół* terminem *homonimy międzyjęzykowe*, który określał słowa brzmiące tak samo lub podobnie w co najmniej dwóch językach i mające różne znaczenia (Рыльский 1958: 8–9; Стасиньска 1990: 23).

Tak też rozumie *falszywych przyjaciół* Ryszard Lipczuk w wąskim ujęciu. W szerokim ujęciu *falszywi przyjaciele* obejmują według R. Lipczuka jeszcze inne przypadki (np. wyrazy o tym samym znaczeniu, lecz innej mylącej pisowni, która może być przyczyną błędu), a *homonimy międzyjęzykowe* (R. Lipczuk nazywa je *tautonimami*) są podgrupą *falszywych przyjaciół*.

Ale np. K. Wojan do homonimów międzyjęzykowych zalicza tzw. homonimy całkowite, przy których obserwuje się ekwiwalencję znaczeń struktur semantycznych zbiorów homonimów porównywanych języków, np. pol. *kran*, ros. *кран*, fin. *kraana*. Z. Grosbart (też K. M. Gottlieb) do homonimów zalicza również leksemy o tym samym znaczeniu, ale różnym zabarwieniu stylistycznym, co wykracza poza wąską definicję stwierdzającą, że homonimy międzyjęzykowe muszą mieć inne znaczenia. W takim razie homonimie międzyjęzykową można rozumieć – tak samo jak *falszywych przyjaciół* – w ujęciu wąskim i szerokim. Wtedy oba te terminy są synonimami (choć termin *homonim* był uważany przez niektórych za niezręczny w opisywaniu np. leksemów o podobnym znaczeniu, ale różnej pisowni).

Źródła homonimii międzyjęzykowej

Obok zwykłej przypadkowej zbieżności leksemów możemy wyróżnić także głębsze źródła homonimii międzyjęzykowej. W językach zachodnioeuropejskich źródłem

homonimii międzyjęzykowej są internacjonalizmy, czyli słowa o łacińskim lub greckim pochodzeniu, które przeszły do różnych języków i nabrały innego znaczenia. W językach słowiańskich źródłem homonimii międzyjęzykowej jest często leksyka wspólna językom słowiańskim – leksemy, które mają rodowód ogólnosłowiański, ale których znaczenie uległo zmianie na przestrzeni rozwoju poszczególnych języków (o źródłach homonimii międzyjęzykowej mówią w swoich pracach m.in. M. Pančíková oraz R. Lipczuk). Wiele jest takich słów mających prasłowiański rodowód, ale których znaczenie różnie się rozwijało. Niekiedy zmiana znaczenia postępowała tak daleko, że obecnie słowa o podobnym rodowodzie mają przeciwstawne znaczenie, np. pol. *czerstwy* i słow. *čerstvý* ('świeży'). Homonimy powstają na skutek: utraty etymologicznego znaczenia, metaforyzacji, przesunięcia znaczenia, rozszerzenia lub zwężenia znaczenia, zapożyczenia z innych języków (Pančíková 2005: 32). Z drugiej strony słowa mogą być zapożyczone z jednego źródła do różnych języków słowiańskich i tam ich znaczenie ulega dyferencjacji, np. pol. *pensja* 'zapłata' i serb. *penzija* 'emerytura' – słowa obydwie zapożyczone z łaciny (Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów 1999: 29). Na podobny fakt zwraca uwagę także M. Bednarz, dla której dużą wadą w badaniach nad homonimią jest skupianie się tylko na podejściu synchronicznym bez uwzględnienia historycznych zmian w procesie rozwoju znaczenia (Беднаж 2002: 20–21). Autorka podkreśla, że przyczyną powstawania homonimii jest również przyswajanie przez różne języki zapożyczeń z tych samych języków, ale z innym znaczeniem. Innymi słowy, dwa języki, np. rosyjski i bułgarski, mogą przyswoić ten sam

wyraz pochodzący z języka tureckiego, ale słowo to ma już inne znaczenie w każdym z języków, do którego zostało zapożyczony (Беднаж 2002: 21).

Powyższe rozważania zwięźle podsumowuje Małgorzata Majewska. Badaczka pisze, że w językach, które miały wspólną genezę, dziedzictwo, zapożyczenia, źródłem zróżnicowania jest odmienny rozwój semantyczny i stylistyczny, a w językach o odległej genezie homonimy językowe to z reguły internacjonalizmy, czyli wyrazy zapożyczone z łaciny lub greki do wielu języków europejskich, które uległy zróżnicowaniu semantycznemu (Majewska 2002: 56).

Homonimia a paronimia oraz polisemia i synonimia międzyjęzykowa

Paronimy to wyrazy, które wyglądają podobnie i bywają mylone (używane w złych kontekstach), np. pol. *jarzyna* ‘część jadalna rośliny warzywnej’ – *jeżyna* ‘krzew o pędach okrytych kolcami, też: owoc tego krzewu’. Wyrazy takie są różne pod względem ortograficznym i znaczeniowym. Paronimia nie dotyczy zatem wyrazów, których forma jest identyczna, ale znaczenie inne. O paronimach międzyjęzykowych wspomniano już w 1969 r. w przedmowie do słownika rosyjsko-angielskich *falszywych przyjaciół* (Акуленко 1969; Стасињска 1990: 18). Paronimy w tym przypadku to słowa dwóch (lub więcej) języków nie w pełni zgodne pod względem formy, ale mogące wywołać fałszywe asocjacje i mylnie być uznawane za odpowiedniki (Акуленко 1969: 372; Стасињска 1990: 18). Także paronimy międzyjęzykowe są nazywane terminem *falszywi przyjaciele* i stanowią ich podgrupę. W *Słowniku serbsko-*

-polskich homonimów i paronimów (1999: 26–27) widnieje następujące rozróżnienie homonimów od paronimów.

FL1(j1) ≡ FL1(j2) – homonimia międzyjęzykowa

FL1(j1) ≈ FL1(j2) – paronimia międzyjęzykowa

F = forma, L = leksem, j = język

pol. *nota* ‘ocena’ i serb. *nota* ‘nuta’ = homonimy międzyjęzykowe (identyczna forma)

pol. *palec* i serb. *palac* = paronimia międzyjęzykowa (podobna, ale nieidentyczna forma)

Są autorzy, którzy opisują homonimie międzyjęzykową razem z paronią i tworzą takie słowniki, w których opisane są oba zjawiska. Inni badacze są zdania, że homonimia i paronimia to dwa osobne zjawiska, których nie należy łączyć. Na przykład M. Majewska zaznacza konieczność oddzielania homonimów międzyjęzykowych od paronimów międzyjęzykowych i nawołuje, żeby nie łączyć przykładów obu zjawisk w jednym słowniku (Majewska 2002: 112). Także Polina Stasińska pisze o konieczności rozróżniania homonimii od paronimii międzyjęzykowej, chociaż jedno i drugie zjawisko dotyczy formy słów, brzmienia i znaczenia. Według autorki homonimia międzyjęzykowa powstaje na skutek odmiennego rozwoju genetycznie pokrewnej leksyki spokrewnionych języków. Natomiast paronimia to zjawisko przypadkowe. Za czeskim badaczem Vlčkiem przytacza pogląd, że paronimia występuje przy opanowywaniu leksyki raczej jako czynnik psychologiczny i metodyczny (Стасињска 1990: 30). Natomiast Bożena Zinkiewicz-Tomanek dodaje:

Nierozróżnianie paronimów międzyjęzykowych jest przyczyną licznych błędów

leksykalnych i składniowych, świadczy więc o słabej znajomości języka. (Zinkiewicz-Tomanek 1998: 244)

Autorka referuje także poglądy innych badaczy. N. A. Borysenko oprócz homonimów międzyjęzykowych wydziela jeszcze zjawisko polisemii międzyjęzykowej. Jest to – według autora – przypadek, kiedy dwa leksemy jednakowe lub podobne pod względem dźwiękowym są wieloznaczne i mają jednocześnie co najmniej jedno znaczenie tożsame i co najmniej jedno odmienne (jako komentarz można dodać, że takie zjawisko jest nazywane międzyjęzykową homonimią częściową). Borysenko uważa takie relacje za bardziej niebezpieczne, gdyż wyrazów takich łatwiej użyć w niewłaściwym kontekście (Zinkiewicz-Tomanek 1998: 244–245). Bożena Zinkiewicz-Tomanek krytykuje sam termin użyty do nazwania zjawiska:

Jeśli jednak samo opisane tu zjawisko nie ulega kwestii, to określenie go mianem polisemii jest raczej nie do przyjęcia, gdyż polisemia jako taki stosunek formy i znaczenia, gdy jednej formie odpowiada więcej niż jedno znaczenie, dotyczy zawsze jednego konkretnego leksemu, a nie tych czy innych relacji pomiędzy jednostkami leksykalnymi (w obrębie jednego języka). (Zinkiewicz-Tomanek 1998: 245)

Na uwagę zasługuje fakt zaliczania synonimii międzyjęzykowej do kategorii *falszywych przyjaciół* (dlatego przez niektórych badaczy termin *falszywi przyjaciele*

jest krytykowany za nieprecyzyjność i zawieranie w sobie różnych zjawisk). Synonimia ta to właśnie odpowiedniki używane przy tłumaczeniach – trzeba dodać – najczęściej używane, gdyż nie ma zawsze pełnej synonimii międzyjęzykowej. Niektóre słowa mogą być stosowane w takim samym kontekście w obu językach, ale jedno z nich może być używane w innym jeszcze kontekście, który już nie występuje w drugim języku. Termin synonimii międzyjęzykowej może być jednak mylący. Może właściwie oznaczać to samo, co częściowa homonimia międzyjęzykowa. Walerij Akulenko analizował leksemy angielsko-rosyjskie, których nie wszystkie znaczenia się pokrywają, lecz tylko niektóre. Przy ich nazywaniu używał terminu synonim (Акуленко 1969: 372; Стасиньска 1990: 32). Różnicę między terminami synonim oraz homonim wyjaśnia Iwan Rowdo, który pisze, że synonimy to wyrazy, które charakteryzuje wzajemna wymienialność, czyli można je stosować w tym samym kontekście (Ровдо 1980: 16–18; Стасиньска 1990: 32).

Pomimo sporych dokonań na polu homonimii międzyjęzykowej wciąż aktualna pozostaje kwestia różnorodności i braku precyzji terminologicznej. Do dziś trwają dyskusje, czy w planie międzyjęzykowym w ogóle można mówić o homonimii. W kwestiach teoretyczno-terminologicznych wciąż pozostaje przestrzeń do wypełnienia, a w kwestiach praktycznych – słowniki do napisania.

Bibliografia

BUTTLER, D., 1989. Polskie i rosyjskie homonimy rzeczownikowe. In: Red. H. POPOWSKA-TABORSKA. *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich*. Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 94–101.

MAJEWSKA, M., 2002. *Homonimia i homonimy w opisie językoznawczym*. Warszawa: „Elipsa”.

PANČIKOVÁ, M., 2005. *Zdradnosti pol'skeje a slovenskeje lexiky*. Opole: Wydawnictwo PRO.

Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów, 1999. Red. D. ŠIPKA. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

WOJAN, K., 2001. Fenomen homonimii międzyjęzykowej – rozważania językoznawcy. *Studia Scandinavica*, 18, 97–105.

WOJAN, K., 2004. Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych na przykładzie języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego. In: Red. P. CZERWIŃSKI, H. FONTAŃSKI. *Język rosyjski w konfrontacji z językami Europy w aspekcie lingwokulturoznawczym*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 75–105.

WOJAN, K., 2005. Homonimia międzyjęzykowa – analiza dorobku językoznawstwa europejskiego. In: Red. G. SZPIŁA. *Język trzeciego tysiąclecia III*. T. 1: *Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej „Tertium”, 281–286.

WOJAN, K., 2005. Międzyjęzykowa homonimia leksykalna: zagadnienia analizy. In: Red. P. CZERWIŃSKI, H. FONTAŃSKI. *Język a rzeczywistość: rusycystyczne studia konfrontatywne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 32–39.

ZINKIEWICZ-TOMANEK, B., 1998. Rzeczownikowe i przymiotnikowe „homonimy

międzyjęzykowe” w procesie nauczania języka ukraińskiego studentów filologii ukraińskiej. In: Red. J. BARTOSZEWSKA, M. GRABSKA. *Współzależność języków słowiańskich: aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 240–250.

АКУЛЕНКО, В. В., 1969. *Англо-русский и русско-английский словарь ложных друзей переводчика*. Москва: Советская энциклопедия.

БЕДНАЖ, М., 2002. *Польсько-українська міжмовна омонімія*. Ополь: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

РОВАД, И. С., 1980. *Межъязыковая омонимия в условиях русско-белорусского и белорусско-русского билингвизма. Автореферат*. Минск: Белорусский государственный университет имени В. И. Ленина.

РЫЛЬСКИЙ, М. Ф., 1958. Художественный перевод с одного славянского языка на другой. In: *IV международный съезд славистов: доклады*. Москва: Академия наук СССР, 8–19.

СТАСИНЬСКА, П., 1990. *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*. Зелена Гура.

ТОЛСТОЙ, Н. И., 1968. Некоторые проблемы сравнительной славянской семасиологии. In: *Славянское языкознание. VI Международный съезд славистов* (Прага, авг. 1968 г.). Москва, 340–349.

Radosław Kaleta

Varšuvos universitetas, Lenkija

Moksliniai interesai: taikomoji lingvistika, kontrastyvinė lingvistika, vertimo mokslas, užsienio kalbų mokymas

INTERLINGVISTINĖS HOMONIMIJOS TIPIAI (POŹIŪRIŲ APŹVALGA)

Santrauka

Straipsnyje pateikiama svarbiausių interlingvistinės homonimijos požiūrių plačiąja prasme apžvalga. Tai įvairių nuomonių, publikuotų per paskutiniuosius penkiasdešimt metų, palyginimas. Jas išreiškė buvusios TSRS, Slovakijos, Lenkijos ir Vakarų Europos mokslininkai. Straipsnyje pa-

Radosław Kaleta

University of Warsaw, Poland

Research interests: applied linguistics, contrastive linguistics, translation studies, foreign language teaching

TYPES OF INTERLINGUISTIC HOMONYMY: A REVIEW OF STANDPOINTS

Summary

This paper reviews the more important standpoints concerning interlinguistic homonymy in a broad sense. It is a comparison of various opinions published during the last 50 years by researchers from the former USSR, Slovakia, Poland, and Western Europe. The paper shows many different

teikiama daug įvairių terminų ir interlingvistinės homonimijos tipų, paaiškinamas jų atsiradimas. Demonstruojami interlingvistinių paronimų, interlingvistinių sinonimų ir „netikrų vertėjo draugų“ atvejai. Nėra vieno interlingvistinės homonimijos apibrėžimo, jų egzistuoja daug. Kai kurie tyrėjai teigia, kad interlingvistiniai paronimai ir interlingvistiniai homonimai yra tas pats. Kiti tvirtina, kad svarbu apibūdinti juos kartu, pavyzdžiui, viename žodyne. Tyrėjų nuomonės įvairios, o kartais ir prieštarauja viena kitai. Ne visi tyrėjai mano, kad interlingvistinė homonimija egzistuoja, todėl ir pats terminas *interlingvistinė homonimija* labai dažnai atmetamas. Homonimija dažna vienoje kalboje – ne dviejose, trijose ar daugiau kalbų. Daug tyrėjų siekė išaiškinti šį reiškinį, tačiau kiekvienas jį suprato skirtingai. Gdanskio universiteto daktarė Katarzyna Wojan yra pateikusi daug įdomių ir tikslių apibrėžimų. Siekdama kuo tiksliau išreikšti savo mintį ir būti suprasta, ji siūlo savus terminus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: interlingvistinė homonimija, interlingvistiniai paronimai, interlingvistinė sinonimija, netikri vertėjų draugai, apžvalga.

terms and types of interlinguistic homonymy and explains what they result from. It also examines interlinguistic paronymies, interlinguistic synonymia, and false friends. There is no single precise definition of interlinguistic homonymy—there are a lot of different definitions concerning this issue. Some researchers claim that interlinguistic paronymies and interlinguistic homonymy are the same issue. Others claim that it is impossible to describe them together, for instance in one dictionary. The opinions of researchers are various and sometimes opposed. Not everybody believes that interlinguistic homonymy really exists, leading to frequent denials of the term *interlinguistic homonymy*. Homonymy is an issue which usually exists within one language—not among two or three (or more) languages. Many researchers have tried to explain this topic but each of them has understood interlinguistic homonymy differently. The paper considers doctor Katarzyna Wojan from the University of Gdansk, who shows a lot of very interesting precise definitions. She uses her own terms to be more precise and to avoid being misunderstood.

KEY WORDS: interlinguistic homonymy, interlinguistic paronymy, interlinguistic synonymy, false friends, survey.

Gauta 2012 10 30

Priimta publikuoti 2013 01 18